

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ СТРУКТУРНИМИ КОМПОНЕНТАМИ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА СТАТУСАМИ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкриваються взаємозв'язки між структурними компонентами суб'єктивного благополуччя та статусами зрілості ідентичності особистості. Викладено результати емпіричного дослідження, отримані в процесі кореляційного та якісного аналізу.

Ключові слова: суб'єктивне благополуччя особистості, структурні компоненти суб'єктивного благополуччя особистості, ідентичність особистості, статуси зрілості ідентичності особистості.

Актуальність цієї теоретико-емпіричної роботи зумовлена сучасним станом досліджень співвідношення суб'єктивного благополуччя та ідентичності особистості, а також недостатністю емпіричних досліджень, що вивчають взаємозв'язки між структурними компонентами суб'єктивного благополуччя та статусами зрілості ідентичності особистості.

На сьогодні проведено низку досліджень, в яких вивчався вплив різних психологічних чинників на розвиток статусів ідентичності [8,9,12,13,15,17], серед яких присутні такі, які також є ознаками суб'єктивного благополуччя. Темою нашого дослідження є встановлення взаємозв'язку компонентів суб'єктивного благополуччя зі статусами ідентичності.

У рамках теоретико-емпіричного дослідження, необхідно уточнити декілька основних понять, таких як суб'єктивне благополуччя особистості (СБО), дати опис структурних компонентів СБО, а також визначити що розуміється в сучасній психології під статусами зрілості ідентичності.

Огляд літератури засвідчує, що питання суб'єктивного благополуччя досліджувалися переважно зарубіжними та російськими вченими (С. Ryff, Е. Diener, К.А. Абульханова-Славська, Р. Ахмеров, Є. Вахромов, Д.Н.Леонтьєв, Р.М. Шаміонов). У цих працях висвітлюються питання про структурні компоненти психологічного аспекту суб'єктивного благополуччя, дано характеристику про вплив життєвих цілей на суб'єктивне благополуччя, а також визначається роль гендерних особливостей у переживанні суб'єктивного благополуччя. Вітчизняна психологія до цих проблем звернулася зовсім недавно. Так, серед науковців треба назвати В. Духневича, А. Сергееву, Л. Сохань, Т. Титаренко. Теоретичні розробки цих дослідників здійснювалися щодо емоційного ставлення до свого життя, що є одним з провідних компонентів суб'єктивного благополуччя особистості.

У межах нашого дослідження, під суб'єктивним благополуччям розуміється багатоконпонентний конструкт особистості, який визначається власним відчуттям задоволеності, переживанням щастя до свого життя та своєї особистості, що дозволяє їй бути благополучною, бути задоволеною якістю свого життя.

Спираючись на роботи таких дослідників, як С. Ryff, Е. Diener, К.А. Абульханова-Славська, Р.М. Шаміонов та ін. [1, 8, 10, 12, 14, 16, 17], нами були експліковані та систематизовані ознаки, які характеризують складові суб'єктивного благополуччя особистості: показники особистісного компонента СБО, показники соціального компонента СБО, показники емоційного компонента СБО.

Розглянемо детальніше зміст та функцію кожного з наведених вище компонентів суб'єктивного благополуччя.

Особистісний компонент суб'єктивного благополуччя є сукупністю особистісних ресурсів, яка забезпечує суб'єктивну та об'єктивну успішність особистості в системі "суб'єкт-суб'єкт", "суб'єкт-середовище". Особистісне благополуччя є передусім показником психологічного здоров'я особистості, самоприйняття, особистісного зростання, позитивного ставлення до навколишнього.

Соціальний компонент суб'єктивного благополуччя визначає задоволеність процесом взаємодії життєвих сил і життєвого простору особистості, залежну як від міри розвитку життєвих сил особистості, так і від зв'язаної з ними організації її життєвого простору. У багатьох роботах [3, 12, 14] соціальне благополуччя особистості розглядається як синонім рівня задоволеності якістю життя.

Емоційний компонент суб'єктивного благополуччя в цілому виконує надзвичайно важливі емоційно-оцінні і регульовальні функції особистості, спрямовані на оптимізацію її життєдіяльності, а отже на збереження суб'єктивного благополуччя особистості та її досконалішу адаптацію до довкілля.

У рамках нашої роботи необхідно виявити наявність співвідношення між компонентами суб'єктивного благополуччя особистості і статусами ідентичності. Так, теоретичний аналіз робіт, показав, що розгляд психологічного здоров'я, як критерію зрілої ідентичності не новиною. Ряд авторів (Е. Еріксон, О. Кернберг, Р. Бернс, Дж. Бюджендаль, Р. Лейнг та ін.) надають особливого значення становленню і формуванню здорової ідентичності як основи, стрижня особистості, що розвивається в усьому своєму різноманітті [2,4,6,15].

Спираючись на роботи А.Маслоу, можливо констатувати, що статуси ідентичності та автономність особистості співвідносяться між собою, - особливості ідентичності він визначає як головний критерій психічного здоров'я особистості, її цілісності і повноти [7].

Професійні психологи (І. С. Кон, М. Мольц) звернули увагу на особливості самоприйняття, як індикатора психологічного благополуччя та його роль у розвитку ідентичності. Так, самоприйняття розглядається як образ власного Я, ставлення до самого себе, усвідомлення і самооцінку своїх окремих властивостей і якостей, та вважають його показником зрілості ідентичності [5,9].

Про наявність взаємозв'язку, між таким показником суб'єктивного благополуччя, як особистісний зріст та ідентичність, говорить Дж. Б'юдженталь. Він розглядає внутрішню, справжню, процесуальну ідентичність, протиставляючи її зовнішній ідентичності, сформованій у соціумі. Такого роду ідентичність, на його думку, формується в результаті особистісного і духовного зростання, завдяки "внутрішньому усвідомленню", "внутрішньому слуханню"[2].

Спираючись на роботи таких дослідників, як Е.Еріксон, Д. Mead, Adler, Kohut, Е.Фромм, А.Страусс, ми можемо констатувати, що такі ознаки суб'єктивного благополуччя, як позитивне ставлення до оточення, так і контроль над оточенням, - є складовими соціальних відносин, соціального оточення. Так, наприклад, Е.Фромм вважає, що соціальне оточення є не просто умовою, але найважливішим чинником розвитку особистості [13].

А на думку В. А. Хашенко, саме "рівень добробуту", "рівень матеріального становища", "рівень якості життя" людини та ін. - стають найважливішими чинниками розвитку статусів ідентичності [12].

У формуванні ідентичності, на думку А.В. Мікляєвої, Р.В. Румянцевої, безумовно бере участь і емоційна сфера, будучи одним з чинників її розвитку, оскільки прагнення до досягнення та збереження позитивної самооцінки складає основу ідентифікаційних процесів особистості [8].

Проведений нами аналіз робіт показав що всі перераховані вище структурні компоненти суб'єктивного благополуччя особистості, а саме – особистісне благополуччя, яке є передусім показником психологічного здоров'я особистості, самоприйняття, особистого зростання, позитивного ставлення до оточення, контролю над своїм оточенням і автономії; соціальне благополуччя яке є показником рівня задоволеності якістю життя та емоційне благополуччя, мають особливі співвідношення з різними показниками ідентичності та її статусами.

У межах нашого теоретичного дослідження також необхідно уточнити зміст такого поняття, як статус ідентичності.

Поняття ідентичності в психології традиційно пов'язують, передусім, з ім'ям Е. Еріксона, що вперше детально розробив це поняття і, надав йому достовірно науковий статус (Erikson, 1950). Для операціоналізації теоретичних уявлень Е. Еріксона, Дж.Марсія (J.E.Marcia, 1966) запропонував концепцію статусів еґо-ідентичності. Дж.Марсія, виділяючи статуси еґо-ідентичності, запропонував два основні критерії – криза/пошук ідентичності та здійснення виборів у певних сферах.

Отже, статус ідентичності є показником, як міри зрілості ідентичності - досягнутий статус (варіант розвитку вибраний, криза пережита, "Я" знає, до чого прагнути), статус мораторію (людина перебирає можливі альтернативи розвитку, але переважає нерішучість), вирішений наперед статус (ідентичність встановлена без самостійного пошуку і відбиває ідентичності інших людей) та дифузний статус (криза не пережита, "Я" розмите, у людини відсутнє почуття безперервності і тотожності у світі, що міняється), так і здійсненого вибору в певних сферах - кар'єрний, професійний, політичний, релігійний, подружній, батьківський та ставево-ролевий статус [16].

Статус кар'єрної ідентичності характеризується, передусім, динамікою соціально-економічного положення, статусно-ролевих характеристик, форм соціальної активності особистості. А статус професійної ідентичності - це результат процесів професійного самовизначення, персоналізації і самоорганізації, що проявляється в усвідомленні представником певної професії і професійного співтовариства, певна міра ототожнення себе зі Справою і Іншими, що проявляється в когнітивно-емоційно-поведінкових самоописах (Л.Б. Шнейдер).

У разі статусу політичної ідентичності йдеться передусім про ідентифікацію індивідів або груп з політично значущими символами.

Як дуже точно помітив М. Едельман, для більшості людей політика є безперервний "парад абстрактних символів" (М. Едельман, 1990). Індивіди, приймаючи і частково конструюючи свою політичну ідентичність, ототожнюють себе не з людьми як такими, не з конкретними подіями, а з людьми та подіями, що набули для них символічного значення.

Статус релігійної ідентичності, включає, як загальне релігійне самовизначення особистості, так і конкретну форму конфесійної ідентичності. Релігійна ідентичність є способом усвідомлення своєї духовної орієнтації в її співвіднесеній з іншою формою духовності.

Під статусом подружньої ідентичності розуміється особистісна взаємодія чоловіка і жінки, регульована моральними принципами та підтримувана іманентними йому цінностями, а також їх готовністю до створення сім'ї, забезпечення комфорту і психологічної підтримки її членів, та прийняття певних прав, обов'язків та відповідальності по відношенню один до одного і до дітей. Саме завдяки відчуттю своєї належності до сім'ї, почуттю підтримки і взаєморозуміння, - в ній кожен з подружжя формує позитивну подружню ідентичність.

Статус батьківської ідентичності визначається готовністю особистості до народження і виховання дітей, перейняття на себе відповідальності за здоров'я дитини, забезпечення умов оптимального розвитку, психологічної підтримки і емоційного комфорту дитини, а так самозадоволенням власної потреби в емоційних контактах.

Статус статево-ролевої ідентичності є набором відмітних характеристик, які включають аттїтуди, риси особистості та моделі поведінки, визначені культурою як відповідні до тієї або іншої статі. Ці уявлення про відповідність зазвичай розділяються, щонайменше якоюсь мірою, більшістю представників певної культури.

Мета дослідження: здійснити теоретичний аналіз та емпіричне дослідження взаємозв'язків між структурними компонентами суб'єктивного благополуччя та статусами ідентичності особистості.

Для вирішення цієї мети нами були визначені наступні завдання.

1. Провести емпіричне дослідження взаємозв'язків між структурними компонентами суб'єктивного благополуччя особистості та статусами ідентичності.

2. Дати психологічний аналіз результатів кореляційного аналізу між показниками суб'єктивного благополуччя (особистісний компонент СБО, соціальний компонент СБО, емоційно-оцінний компонент СБО) та статусам її зрілості особистості.

Вирішуючи першу задачу, ми провели емпіричне дослідження на 72 студентах третього курсу фізико-математичного факультету ПНПУ ім. К.Д. Ушинського.

В емпіричному дослідженні використовувались такі методики, як «Шкала суб'єктивного благополуччя» (Perrudent - Badox, Mendelsohn і Chiche, адаптована, Соколовою М. В.). Шкала складається з 17 пунктів (по суті, моно-шкал), зміст яких пов'язаний з суб'єктивною оцінкою емоційного стану, соціальною поведінкою і деякими фізичними симптомами; Модифікований П. П. Фесенко варіант «Шкали психологічного благополуччя» (К. Рифф), яка виявляє актуальне благополуччя людини в таких сферах, як позитивне відношення з іншими; автономія; управління оточенням; особистісне зростання; життєва мета та самоприйняття. "Шкала якості життя" З. Ф. Дудченко, виявляє показники соціального благополуччя, а саме: вимірює якість життя в таких сферах, як робота, особисті досягнення, здоров'я, спілкування з близькими, та прояв таких особистісних якостей, як оптимістичність, підтримка, самоконтроль, та відсутність негативних емоцій та напруги.

Для визначення статусів зрілості ідентичності особистості нами була використана методика «Інтерв'ю Дж. Марсія та С. Арчер», яка містить підрозділи вимірюючих наступні статуси: 1) ідентичність у професійній сфері (Статус Prof); 2) Статус Podr.I - статус шлюбної ідентичності; Статус Bat.I – статус батьківської ідентичності; Статус Kar – статус кар'єрної ідентичності; Статус Rel – статус релігійної ідентичності; Статус Polit – статус політичної ідентичності; Статус Statrol – статус статево-ролевої ідентичності; також ми розглядаємо загальний показник усіх статусів ідентичності (Заг.Стат.І).

Проведений нами кореляційний аналіз між структурними компонентами суб'єктивного благополуччя та статусами ідентичності, представлено у вигляді таблиці (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу між показниками суб'єктивного благополуччя та статусами ідентичності

	Стат. Prof.I	Стат Podr.I	Стат. Bat.I	Стат. Kar.I	Стат. Rel.I	Стат. Pol.I	Стат. Statrol.I	Заг. Стат.І
SB	253		237	-241		-244		237
PB1	-239	235					249	
PB2	-235		-257	260		-244		235
PB3	286	261	275	246		-253		246
PB4			257			-268	264	237
PB5		243		263		-255		243
PB6	249			237	-235	-242		241
PB	244		241		-248	-238	241	245
KJ1	247	235	343*					265
KJ2	251		345*			261		257
KJ3	271		325*					275
KJ4			237					
KJ5	291	246	253		349*			268
KJ6	290		336*					
KJ7			237					243
KJ8	235		239	312*				237
KJ9	338*		303					303
KJ	401		308	278				267

Примітка: 1) без знаку «*» - значуща відмінність ($p < 0,05$); знак «*» - висока значима відмінність ($p < 0,01$); 2) без знаку «-» - позитивний кореляційний зв'язок; знак «-» - негативний кореляційний зв'язок; 3) SB – загальний показник емоційно-оціночного переживання суб'єктивного благополуччя; 4) PB1 – позитивні відношення з іншими, PB2 - автономія, PB3 – управління оточенням, PB4 – особистісний зріст, PB5 – життєва мета, PB6 - самоприйняття, PB – загальний показник психологічного благополуччя; 5) KJ1 – робота, KJ2 – особистісні досягнення та спрямування, KJ3 – здоров'я, KJ4 – спілкування с друзями, та близькими, KJ5 – підтримка, KJ6 - оптимістичність, KJ7 – відсутність напруги, KJ8 - самоконтроль, KJ9 – відсутність негативних емоцій, KJ – загальний показник якості життя; 6) статуси ідентичності:– Статус Prof -статус професійної ідентичності; Статус Podr.I - статус шлюбної ідентичності; Статус Bat.I – статус батьківської ідентичності; Статус Kar – статус кар'єрної ідентичності; Статус Rel – статус релігійної ідентичності; Статус Polit – статус політичної ідентичності; Статус Statrol – статус статево-ролевої ідентичності; також ми розглядаємо загальний показник всіх статусів ідентичності (Заг.Стат.I).

Здійснюючи кореляційний аналіз між показниками суб'єктивного благополуччя та статусами ідентичності, ми отримали зв'язки на рівні $p < 0,05$, та на рівні $p < 0,01$, між структурними компонентами СБО та такими статусами ідентичності, як статус професійної та кар'єрної ідентичності, статуси подружньої та батьківської ідентичності, статево-ролевий статус та загальний статус ідентичності.

Але ж ми отримали й негативні кореляційні зв'язки зі статусами релігійної та політичної ідентичності. Так, були отримані значущі кореляції на рівні $p < 0,05$ між показниками суб'єктивного благополуччя і статусом професійної ідентичності. Цей показник (Статус Prof) корелює з SB (загальний показник емоційно-оціночного переживання суб'єктивного благополуччя), PB3 (управління оточенням), PB (загальний показник психологічного благополуччя); KJ2 (особистісні досягнення та спрямування), KJ5 (підтримка), KJ6 (оптимістичність), KJ8 (самоконтроль). Також на рівні $p < 0,05$, ми отримали негативні кореляційні зв'язки між такими показниками СБО, як PB1 (позитивні відношення з іншими), PB2 (автономія). Також, кореляційні зв'язки були отримані на рівні $p < 0,01$ між показником Статус Prof і KJ1 (робота), KJ3 (здоров'я), KJ9 (відсутність негативних емоцій).

Результати кореляційного аналізу демонструють наявність взаємозв'язків на рівні $p < 0,05$ між показниками суб'єктивного благополуччя і статусом подружньої ідентичності. Так, були отримані позитивні кореляції між показником статусу в подружніх відношеннях (Статус Podr.I.) і показниками СБО, як PB1 (позитивні відношення з іншими), PB3 (управління оточенням), PB5 (життєва мета), KJ1 (робота), KJ5 (підтримка).

Кореляційний аналіз взаємозв'язків, між показниками суб'єктивного благополуччя і статусом батьківської ідентичності (Статус Bat.I.), показав наявність на рівні $p < 0,05$ позитивних кореляцій, між такими показниками СБО, як SB (загальний показник емоційно-оціночного переживання суб'єктивного благополуччя); PB3 (управління оточенням), PB4 (особистісний зріст), PB (загальний показник психологічного благополуччя); KJ4 (спілкування с друзями, та близькими), KJ5 (підтримка), KJ7 (відсутність напруги), KJ8 (самоконтроль), KJ9 (відсутність негативних емоцій), KJ (загальний показник якості життя) і показником статусу батьківської ідентичності (Статус Bat.I.). Також була отримана негативна кореляція між показником PB2 (автономія) та статусом батьківської ідентичності (Статус Bat.I.). На рівні $p < 0,01$, позитивні кореляційні зв'язки ми отримали з такими показниками KJ1 (робота), KJ2 (особистісні досягнення та спрямування), KJ3 (здоров'я), KJ6 (оптимістичність).

Між показниками суб'єктивного благополуччя та статусом кар'єрної ідентичності ми отримали позитивні кореляції на рівні $p < 0,05$, які показали такі показники СБО, як PB2 (автономія), PB3 (управління оточенням), PB5 (життєва мета), PB6 (самоприйняття), та негативний кореляційний зв'язок, який показав SB (загальний показник емоційно-оціночного переживання суб'єктивного благополуччя). На рівні $p < 0,01$, кореляційні зв'язки показали такі компоненти, як KJ8 (самоконтроль), KJ (загальний показник якості життя).

Наявність як позитивних, так і негативних кореляцій, ми отримали і між показниками суб'єктивного благополуччя (СБО) та статусом релігійної ідентичності. Так, на рівні $p < 0,05$, позитивну кореляцію показали такі показники СБО, як KJ5 (підтримка); негативні кореляції показав такої компонент СБО як PB6 (самоприйняття) та PB (загальний показник психологічного благополуччя).

Аналізуючи кореляційні зв'язки між показниками суб'єктивного благополуччя (СБО) і статусом політичної ідентичності, ми можемо констатувати наявність, як позитивних, так і негативних кореляцій. На рівні $p < 0,05$, позитивну кореляцію показав такий показник СБО, як KJ2 (особистісні зростання та спрямування); негативні кореляції показали такі показники як SB (загальний показник емоційно-оціночного переживання суб'єктивного благополуччя), PB2 (автономія), PB3 (управління оточенням), PB4 (особистісний зріст), PB5 (життєва мета), PB6 (самоприйняття) та PB (загальний показник психологічного благополуччя).

Зі статусом статево-ролевої ідентичності, ми також отримали позитивні кореляції, на рівні $p < 0,05$, між такими показниками як PB1 (позитивні відношення з іншими), PB4 (особистісний зріст) та PB (загальний показник психологічного благополуччя).

Також ми розглядали наявність взаємозв'язків між показниками суб'єктивного благополуччя особистості та загальним показником статусу ідентичності, та отримали значущі зв'язки на рівні $p < 0,05$

майже між усіма показниками СБО, окрім таких показників, як РВ1 (позитивні відношення з іншими), КJ4 (спілкування з друзями) та КJ6 (оптимістичність).

Підсумовуючи результати кореляційного аналізу можливо констатувати наявність багатой кількості значущих взаємозв'язків між показниками суб'єктивного благополуччя, які є складовими вище наведених компонентів СБО, та статусами зрілості ідентичності.

Висновки. 1. Здійснюючи кореляційний аналіз між показниками суб'єктивного благополуччя особистості і статусами ідентичності, нами були отримані позитивні кореляції на рівні $p < 0,05$, та на рівні $p < 0,01$, що свідчить про наявність значущих взаємозв'язків між компонентами суб'єктивного благополуччя (особистісний компонент СБО, соціальний компонент СБО, емоційно-оцінний компонент СБО) та статусами зрілості ідентичності.

2. Аналіз отриманих кореляцій дозволяє констатувати, що значущі позитивні взаємозв'язки були отримані на рівні $p < 0,01$, між показниками соціального компонента суб'єктивного благополуччя особистості (КJ1- робота, КJ2- особистісні досягнення та спрямування, КJ3- здоров'я, КJ6 - оптимістичність) та статусами ідентичності в професійній сфері (Статус Prof), статусом батьківської ідентичності (Статус Bat.I.) та загальним статусом зрілості ідентичності (Заг. Стат. I.).

Також були отримані негативні кореляційні зв'язки на рівні $p < 0,01$ та $p < 0,05$ між показниками SB (загальний показник емоційно-оціночного переживання суб'єктивного благополуччя), РВ2 (автономія), РВ3 (управління оточенням), РВ4 (особистісний зріст), РВ5 (життєва мета), РВ6 (самоприйняття), РВ (загальний показник психологічного благополуччя) і статусами релігійної та політичної ідентичності. Аналіз отриманих кореляцій дозволяє констатувати, що значущі негативні взаємозв'язки були отримані між показниками особистісного і емоційно-оціночного компонентів суб'єктивного благополуччя особистості.

3. Запропонована система психодіагностичних методів дозволяє дослідити взаємозв'язки між показниками суб'єктивного благополуччя особистості і статусами ідентичності, також є надійний і валідний інструментарій в процесі рішення поставлених завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. О путях и построениях психологии личности / К.А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1983. – № 1. – С. 14-29.
2. Джеймс Бьюдженталь. Наука быть живым: Диалоги между терапевтом и пациентами в гуманистической терапии / Пер. с англ. А.Б. Фенько — Москва: Независимая фирма "Класс", 1998. — 336 с
3. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // <http://www.politstudies.m/fulltext/1997/4/2.htm>
4. Кернберг О. Тяжелые личностные расстройства / О. Кернберг. – М.: "Класс", 2000. – С. 287-300.
5. Кон И. С. Постоянство и изменчивость личности / Кон И. С. // Психологический журнал, Т.8. – № 4. – 1987. – С. 126-137.
6. Лэйнг Р. Расколотое «Я» / Лэйнг Р. – СПб., 1995.
7. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / Маслоу А. — СПб.: «Евразия», 1997. — 430 с
8. Микляева А. В., Румянцева П. В. Социальная идентичность личности: содержание, структура, механизмы формирования: Монография/ Микляева А.В. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. – С. 4-7.
9. Мольц М. Я – это Я или Как стать счастливым/ Мольц М. — СПб., 1992.
10. Сергеева А.В. Суб'єктивне економічне благополуччя та його роль у ситуації кризи в менеджерів.// Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: Наука і освіта. - 2009.-№5.-С. 146-150
11. Созонтов А.Е. Эвдемонистический и гедонистический подходы к пониманию психологического благополучия // Вопросы психологии. – 2006. – N 4. – С. 105-114.
12. Хащенко В. А. Экономическая идентичность личности: Психологические детерминанты личности / Хащенко В. А. // Психологический журнал – 2004 – том 25 - № 5 - с. 32-49.
13. Фромм Э. Иметь или быть? / Фромм Э.- Общ. ред. и послесл. В. И. Добренкова. – М.: Прогресс, 1990. – 336 с
14. Шамионов Р.М. Психология субъективного благополучия (к разработке интегративной концепции) / Р.М. Шамионов. – Саратов: Саратов. гос. ун-тет, 2003. – 15 с.
15. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис./ Эриксон Э. – М., 1996.
16. Diener, E., Diener, M, and Diener, C. (1995) Factors predicting the subjective well - being of nations. //Journal of Personality and Social Psychology, 69,851 -64.
17. Marscia J. E. Ego identity status: Relationshipo change in Self-esteem, «general maladjustment» and authoritarianism.// Journal of Personality, - 1967. – 35. – P. 18-133.
18. Ryff C. D. Psychological well-being. In J. E. Birren (Ed.), Encyclopedia of gerontology: age, aging, and the aged. /Ryff C. D. -San Diego, CA: Academic Press. - 1996. - P. 365-369.

Подано до редакції 07.09.12
